

Forgács Balázs

A néppel a népért – korai baloldali partizánelméletek (Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról)

DOI 10.17047/HADTUD.2018.28.2.41

A 20. századi baloldali gerillaháborúkra nagy hatást gyakoroltak Marx, Engels és Lenin hadtudományi művei. Továbbfejlesztették az első gerillateoretikusok (Clausewitz, Jomini, Davidov) műveit, mellyel kiindulópontot jelentettek Mao számára, azaz elméleteik jelentik a kapcsolatot az első gerillaelméletek és Mao teóriái között. A tanulmány Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról írt műveit mutatja be. A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

A 20. század irreguláris háborúira óriási hatást gyakoroltak Marx, Engels és Lenin elméletei. A politikai baloldal a hatalom megszerzésének eszközét látta a fegyveres felkelés kirobantásában, melynek hadtudományi alapjait e teoretikusok a 19. század második felében, valamint a 20. század első évtizedeiben rakták le. Hadtudományi szempontból hármójuk közül Marx szerepe volt a legkisebb, azonban Engels és Lenin munkássága valódi értékkel bírt: Babin szerint Engels volt az, aki a fegyveres felkelésről szóló marxista tanítás alapjait lefektette,¹ melyet Lenin fejlesztett tovább.²

A 19. század első felében a Vendée-ban, Spanyolországban, Tirolban és Oroszországban lezajlott felkelések hatására megszületett az irreguláris harcok elmélete,³ melynek az egyik legfőbb tanulsága az volt, hogy a felfegyverzett, motivált és hatékonyan vezetett felkelők képesek voltak a siker reményében szembeszállni az ellenük felvonuló reguláris fegyveres erőkkel. Ezek az események példaként szolgáltak a későbbi évtizedekben kirobbanó városi felkelések és szabadságharcok számára. A harcok színterét a vidék mellett mind gyakrabban a korban egyre nagyobb kiterjedésű, lélekszámú és egyre bonyolultabb infrastruktúrával rendelkező nagyváros jelentette, mely ideális terület volt az irreguláris harc megvívásához.

1 Babin 1980, 15–16.

2 Uo., 321.; a témáról lásd Békés 2016, 8–11.; Békés 2017, 26–34.; Forgács 2017/a, 68–69.; Nagy 2004, 170–172.; Szendy 2013, 120., 127.; Szendy 2017, 226–227., 232.

3 Forgács 2016

Az ekkor megszülető modern nagyvárosokban a felkelők barikádokat emeltek, és az utcai harcokban érték el sikereket az ellenük küldött katonasággal szemben. A 19. század első felében a városi gerilla harcmódor megjelent Nyugat- és Közép-Európában, melynek tömegbázisát az iparosodás hatására a nagyvárosok gyáraiba vidékről özönlő tömegek alkották.⁴ Az itt kialakuló nyomor elégedetlenségeibe, forradalmi megmozdulásokba torkollott, és a városi proletariátus harcainak élén hivatásos forradalmárok kezdtek megjelenni.⁵

Ez a folyamat erősen hatott Marx és Engels hadtudományi munkásságára, akik e sajátos harcmódot párosították az osztályharcon alapuló forradalom-elméletükkel, melyben a városi munkásság vívta harcát az őt kizsákmányoló rétegekkel szemben.⁶ Tanulmányunkban Marx, Engels és Lenin hadelméleti munkásságának azon forrásait mutatjuk be, amelyek a fegyveres felkelés elmélete szempontjából meghatározó jelentőséggel bírtak. A forrásokat tekintve három nagy korszakot különíthetünk el: Marx és Engels az 1848–1849-es forradalmak korszakához, az 1871-es párizsi Kommun eseményeihez köthető írásai, valamint Leninnek az 1905-ös, illetve az 1917-es oroszországi történések nyomán megszülető forrásai. A tanulmány e három szerzőnek csupán a hadtudomány fenti területének fejlődésére gyakorolt hatását vizsgálja, életük és munkásságuk egyéb aspektusait nem tárgyalja.

Marx elmélete a forradalomról és a fegyveres felkelésről

Karl Marx (1818–1883) és Friedrich Engels (1820–1895) hadtudományi munkásságát összevetve elmondható, hogy Engelshez képest Marx sokkal kisebb figyelmet szentelt kora háborúira, katonapolitikai eseményeire. Rögzíteni kell azonban azt a tényt is hogy, tanulmányaiban ő is tárgyalta az általa legfontosabbnak vélt katonai kérdéseket, hadtörténelmi eseményeket, valamint a hadsereggel, annak jövőbeli alkalmazásával kapcsolatos kérdéseket.

A marxizmus forradalom-elméletének kulcsfontosságú forrása *A Kommunista Párt kiáltványa*, melyet 1848-ban Marx és Engels közösen írt. A szerzők már a szöveg elején harcra szólították fel követőiket: „Minden eddigi társadalom története osztályharcok története. Szabad és rabszolga, patrícius és plebejus, báró és jobbágy, céhmester és mesterlegény, egyszóval elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, hol palástolt, hogy nyílt harcot vívtak, olyan harcot, amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött.”⁷ Korukról azt tartották, hogy azt a burzsoázia és a proletariátus osztályharca határozza meg, mely harcban a proletárok fognak majd felülkerekedni.⁸

Marxék hangoztatták, hogy a proletároknak az idegen burzsoázia elleni harcba való bevonásával az elnyomott réteg öntudatra emelése mellett fegyvereket is ad

4 Horváth 2014; Horváth 2017

5 Townshend 1992, 253.

6 Schmitt 2002, 133.; Shy 1986, 822.; Rázsó 1967

7 Marx 1959, 442.

8 Uo., 447–448.

a kezükbe, mellyel az elnyomó, azaz a saját réteg bukását is előidézi, vagyis a tömeghadseregek létrejötte is erősíti az osztályharcot.⁹ Úgy gondolták, hogy a proletariátus létszáma az ipar fejlődésével tömeggé válik, mely tömeg egyesül és zendülések, valamint egy idő után felkelések jelzik majd öntudatra ébredését.¹⁰ Az osztályharc kialakulása együtt jár majd a politikai harccal is, ezért szükséges egy párt létrehozása is, mely a proletárok harcának irányítója lesz.¹¹ A harc okozta változásoknak gyökeresnek kell lenniük, melyben a proletárok törekvéseit a kommunisták támogatják, akik a politikai hatalom megszerzése érdekében a meglévő társadalmi rend erőszakos, kommunista forradalom útján történő megdöntését hirdették.¹² A forradalmak tehát a történelem mozgatói, ezért tanulmányozásuk döntő fontosságú.

Marx az *Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig*¹³ című művében már a bukott forradalmak tanulságait foglalta össze. Kiemelte a munkás-paraszt szövetség nélkülözhetetlenségét, valamint a forradalmak internacionalista jellegének szükségességét.¹⁴ A szöveg megalkotta a marxista forradalmak jelképét is: „Csak miután a júniusi felkelők vérében megmártották, lett a trikolór az európai forradalom zászlajává – vörös zászlóvá.”¹⁵ Marx hangoztatta, hogy a végső cél, az osztályok megszüntetése csakis a mélyreható válság okozta forradalmak permanenssé válásával, valamint a proletárdiktatúra megszületésével érhető el.¹⁶

A *Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája*¹⁷ című írásában Marx kiemelte a munkások és a parasztok szövetségének szükségességét a polgári rend megdöntése érdekében: „A parasztok érdeke tehát nincs többé, mint Napóleon alatt, összhangban a burzsoázia érdekeivel, hanem ellentétben van velük. Természetes szövetségesüket és vezetőjüket tehát a városi proletariátusban találják meg, amelynek feladata a polgári rend megdöntése.”¹⁸ A franciaországi események egyik fontos tanulságát abban látta, hogy a forradalmárok élén álló vezetők megóvása a harc egyik legfontosabb feltétele.¹⁹

A sikeres forradalmi fegyveres harcot vívók példáulként tekintett Marx az 1808 és 1814 között harcoló spanyolokra, akik az országukat meghódító franciák elleni sikeres küzdelmükkel követendő példaként szolgáltak számára. A *forradalmi Spanyolország*²⁰ című művében a német filozófus a spanyolországi eseményekről azt írta, hogy olyan küzdelmek voltak ezek, melyek a népből, önkéntes módon indultak, és az egész 19. századra hatást gyakoroltak.²¹ Az események forradalmi jellegével

9 Uo. 447.

10 Uo. 449.

11 Uo. 450.

12 Uo. 470.

13 Marx 1962/a

14 Uo. 31.

15 Uo.

16 Uo. 86.

17 Marx 1962/b

18 Uo. 190. (Marx kiemelése)

19 Uo. 184.

20 Marx 1965

21 Uo. 430–431.

szemben kissé szkeptikus volt azok nemzeti, dinasztikus, reakciós, babonás és fanatikus jellege miatt, és hasonló módon szólt a spanyol gerillákról is.²² Marx rámutatott a spanyolok harcának kifárasztó jellegére: a reguláris hadsereg vereségeit követően, „... miután rendetlenül visszahúzódott a Sierrákba, biztos volt, hogy katonái újra összegyűlnek és ott teremnek, ahol legkevésbé várják őket, megerősödve új csapatokkal, és ha a francia seregnek ellenállni nem is tudnak, legalábbis arra képesek, hogy az ellenséget folyton mozgásba tartsák és erőinek szétforgácsolására kényszerítsék.”²³

A harcok iránti lelkesedést a hősként feltűnő gerillavezérek helyi sikerei erősítették. Marx az 1808 és 1814 közötti eseményeket három korszakba sorolta. Az első időszakban a tartományok lakossága fogott fegyvert és védelmi jellegű partizánharcot folytatott a hódítókkal szemben. A második szakaszban a megszerveződő önálló gerillacsoportok tevékenysége jellemezte, akiknek harcát a közéjük álló nép erősítette. „... Ezernyi ellenség volt jelent, de egyet sem lehetett felfedezni”²⁴ – jellemezte a gerillák harcát Marx.

Az önmagukban nem túl félelmetes, de a franciákra igen veszélyes erők rajtaütései, vállalkozásai patthelyzetet eredményeztek, ahol a franciákat „... nem csaták és nem ütközetek fárasztották ki, hanem ez láthatatlan ellenség szakadatlan háborgatása. Ez az ellenség, ha üldözték, beleveszett a nép közé, ahonnan csakhamar újult erővel bukkant fel. A mesebeli oroszlán, amelyet a szűnyog halálra kínozt, hű képet ad a francia hadseregről.”²⁵

A gerillaháború harmadik időszakát az irreguláris erők regularizálódása jellemezte, mely folyamatról Marx kritikus hangvételben, elítélő szavakkal nyilatkozott. Az utolsó időszak célja egyértelműen az ellentámadás megindítása volt, azonban a hagyományos katonai műveletekben a franciák fölénye legyőzhetetlen volt.²⁶

E hármaskorszakolás a 20. század baloldali gerilla-teoretikusainak művében köszön vissza: Mao Ce-tung és Võ Nguyên Giáp a stratégiai védelem, a stratégiai patthelyzet és a stratégiai ellentámadás korszakaiként nevesítették azokat.²⁷ Bár Marx a hadsereget és a gerillákat tartotta a spanyol társadalom legforradalmibb részeinek, ez utóbbiakról távolságtartással és elítélő módon nyilatkozott. „... Ami a gerillákat illeti, nyilvánvaló, hogy miután éveken át véres harcok színterén tevékenykedtek, megszokták a csavargást és ami azzal jár, szabad folyást engedtek a gyűlölet, a bosszú szenvedélyének, a fosztogatás vágyának, békés időben tehát föltöbb veszélyes csőcselékké válnak, amely mindig kész egy intésre valamilyen párt vagy elv nevében fellépni valaki mellett, aki jó fizetséget tud adni vagy ürügyet nyújt a fosztogató portyázásokra”²⁸ – ezért szükségesnek látta azok csoportjainak feloszlását vagy a reguláris hadseregbe történő beolvasztását.

Engelshez hasonlóan Marx is felismerte, hogy az 1848-as forradalmak bukását főleg a nemzetközi körülmények okozták, ezért a bel- és kül-, valamint a katonapolitikai

22 Uo. 433.

23 Uo. 447.

24 Uo. 448.

25 Uo.; Marx dr Pradt abbé: Mémoires historique sur la révolution d’Espagne című könyvéből idézett

26 Uo. 448.

27 Farkas 2018, 10–12.; Forgács 2017/b, 201–202.; Forgács 2009, 111.

28 Marx 1965, 450.

események összefüggésének fontosságát is kiemelte. Hangsúlyozta, hogy a forradalmak sikeressége a kirobbanást megelőző időszak szervezési, oktatási és agitációs tevékenységén is múlik.²⁹

Marx munkáiból is kitűnik, felismerte, hogy a modern hadviselésben a katonai elemek mellett kulcsfontossággal bírnak a diplomáciai, gazdasági és pszichológiai elemek, melyek közül főleg a gazdasági és pszichológiai tényező fontosságára hívta fel a figyelmet.³⁰

Engels a fegyveres felkelésről

Hadtudományi szempontból Friedrich Engels katonai írásai sokkal komolyabb értéket képviselnek barátja hasonló témájú műveihez képest. Katonai tárgyú írásain érződik, hogy egyrészt maga is szolgált katonaként és harcolt 1849-ben, melyre büszkén tekintett vissza, másrészt tanulmányozta a hadtudományt, annak klasszikusait.³¹

Hadtudományi írásaiban alapos és részletes elemzéseket készített kora mozgalmairól és háborúiról, az azokban alkalmazott fegyverekről és taktikákról, valamint a katonai vezetőkről. Korának katonai teoretikusai közül *Carl von Clausewitz* munkássága hatott rá leginkább: a porosz katonai teoretikus kiemelte a stratégiai szintű védelem során indított döntő akciók és a taktikai szintű támadások jelentőségét, melyek Engels forradalmi stratégiájának alappillérvé váltak.³² Katonai írásaiban az 1848–1849-es forradalmak, valamint az 1870–1871-es Kommün kudarcai mély benyomást okoztak: élete végén Engels a proletároknak a katonai eszközökkel történő hatalomátvitel helyett a politikai küzdelmeket, azaz az államhatalom legális megszerzését javasolta a választójogon keresztül.³³

A hatalom megszerzéséért vívott harcról szólva Engels, Marxhoz hasonlóan, a proletariátust vezető párt szerepét hangsúlyozta. A fegyveres küzdelmet jól ismerő emberként úgy gondolta, hogy a forradalmi párt tagjait politikai és katonai képzésben is részesíteni kell. Ez utóbbiban véleménye szerint az általános hadkötelezettség bevezetése sokat könnyít, a bevonulások során ugyanis mindenki részesül a katonai alapkiképzésben.³⁴ Az *Anti-Dühringben* arra is rámutatott, hogy „... a hadseregek egész szervezete és harcmódja, és ezzel együtt győzelem és vereség, anyagi, azaz gazdasági feltételektől függőnek bizonyul: az ember- és fegyveranyagtól, tehát a népesség minőségétől és mennyiségétől és a technikától”³⁵ – forradalmak sikere tehát összefüggésben van a háttérrel.³⁶

Az 1848–1849-es forradalmakra Engels nagy reményekkel tekintett, de csalódnia kellett. A nagyvárosokban kirobbant felkelések kapcsán ugyanis „... tévhitnek bizonyult,

29 Shy 1986, 825.

30 Neumann 1986, 263.

31 Uo. 265.; Babin 1980, 70–114.

32 Neumann 1986, 265–266.; ezzel szemben lásd Perjés 1983, 450–461. és Babin 1980, 136. Kétségetlen, hogy a Clausewitz által megfogalmazott tételek közül jó néhány visszaköszön Engels műveiben.

33 Uo. 279.; Babin 1980, 304–314.; Schmitt 2002, 133.

34 Engels 1963/a, 679.; Engels 1963/b, 167.

35 Engels 1963/b, 167–168.

36 Babin 1980, 295–296.

hogy egy népi felkelés nagyvárosban legyőzhetetlen”.³⁷ A bécsi felkelésről írt sorai rámutatnak e felkelések hiányosságaira: „... Belül zűrzavar, osztályszéthúzás, szervezatlenség; egy nemzetőrség, részben azzal az elhatározással, hogy egyáltalán nem harcol, részben határozatlan, és csak a legkisebb része tette kész; egy proletártömeg, létszáma erős, de vezetők nélkül, minden politikai iskolázottság nélkül, éppúgy hajlamosan pánikra, mint csaknem ok nélküli dühkitörésre, martaléka minden álhírnek, nagyon harcra kész, de legalábbis kezdetben fegyvertelen, s amikor végre csatára vezették őket, akkor is hiányosan felfegyverezve és majdnem teljesen szervezetlenül ... Ilyen harc kimenetele felől aligha lehet kétség...”³⁸

A Forradalom és ellenforradalom Németországban című munkájának XVII. része szabályszerűen foglalta össze mindazt, amit Engels fontosnak gondolt a felkelések kapcsán: „... A felkelés művészet, akárcsak a hadviselés vagy bármely más mesterség, és bizonyos cselekvési szabályoknak van alávetve, s ezek, mellőzésük esetén, a romlását okozzák annak a félnek, amely mellőzte őket. Az ilyen szabályok, mivel logikusan következnek a felek sajátosságából és az adott esetben fennforgó körülményekből, olyan világosak és egyszerűek, hogy 1848 rövid tapasztalatai a németeket is jól megismertették velük. Először is, sohase játssz a felkeléssel, hacsak nem vagy teljesen felkészülve arra, hogy vállald játékod következményeit. A felkelés számvetés fölötté határozatlan mennyiségekkel, amelyeknek az értéke mindennap változhat; a veled szemben álló erők oldalán van a szervezettség, a fegyelem és a megszokott tekintély minden előnye; hacsak túlerőt nem játszol ki ellenük, legyőznek és megsemmisítenek. Másodszor, ha már ráléptél a felkelés útjára, cselekedj a legnagyobb határozottsággal, s mindig támadóan. A védekezés minden fegyveres felkelés halála; elveszejt a felkelést, még mielőtt az összemérné erejét ellenségeivel. Üss rajta ellenfeleiden, amíg erőik szétszórta, biztosíts új sikereket, ha mégoly csekélyeket is, de naponta; őrizd meg az erkölcsi fölényt, amelyet az első sikeres megmozdulással elértél, gyűjtsd ily módon a te oldaladra azokat az ingadozó elemeket, akik mindig a legerősebb lökést követik, és akik mindig a biztonságosabb oldalt keresik, kényszerítsd ellenségeidet visszavonulásra, mielőtt összevonhatnák erőiket ellened; vagyis Dantonnal, a forradalmi taktika eddig ismert legnagyobb mesterének szavaival: *de l'audace, de l'audace, encore de l'audace* [merészség, merészség, és még egyszer merészség – a szerző]!”³⁹

E szabályok később – szinte szó szerint – visszaköszöntek Leninnél és a 20. században a baloldali felkelések számára zsinórmértékül szolgáltak. (Megjegyzendő, hogy az orosz forradalmár tévesen Marxot jelölte meg sorai forrásaként.⁴⁰) E gondolatok után Engels rámutatott a városok stratégiai fontosságú pontjai elfoglalásának szükségességére is. Engels *von Gneisenau* írásain keresztül tanulmányozta a gerillaháború kérdéskörét: a porosz tábornoknak a Landsturm szervezetéről írt könyvéről azt írta, hogy „... a szívós népi ellenállás szellemét tükrözi, amely számára igazolt minden eszköz és a lehetőleg könnyebb a legjobb.”⁴¹

Az elnyomott felkelések további tanulságait olvashatjuk *A piemontiak veresége*⁴² című, két részletben megjelent írásában: „... Eleve óriási hiba volt, hogy a piemontiak

37 Engels 1962/a, 53.

38 Uo., 60.

39 Uo. 87–88. (Engels kiemelése)

40 Lenin 1967/a, 382.; lásd Babin 1980, 112–113.

41 Babin 1980, 136.

42 Engels 1962/b

csupán reguláris hadsereget állítottak szembe az osztrákokkal, hogy szokásos, polgári, tisztes háborút akartak viselni ellenük. Egy olyan népnek, amely függetlenségét akarja kivívni, nem szabad a szokásos harci eszközökre szorítkoznia. Tömegfelkelés, forradalmi háború, gerillák mindenütt, ez az egyetlen eszköz, melynek segítségével egy kis nép egy nagyobbal elbánhat, melynek segítségével egy kevésbé erős hadsereg ellenállhat az erősebbnek és jobban szervezettnek. A spanyolok bebizonyították ezt 1807–1812-ben, a magyarok még most is bizonyítják.”⁴³

A fenti sorokból is kitűnik, hogy Engels nagy figyelmet szentelt az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc eseményeinek.⁴⁴ Az 1849 januárjában írt *A magyar harc*⁴⁵ című cikkében a betörő osztrákok ellen a népfelkelésnek, mint a háború megvívása módjának megindítását javasolta a szabadságharcosok számára. A magyar Alföldet alkalmasnak tartotta a *lovassgerilla-háborúra*, mellyel egyrészt bénítható az osztrák utánpótlás, másrészt a harc elhúzódó jellegűvé válhat, amely szintén a magyarok számára kedvez.⁴⁶

Az elhúzódó háborúval járó időnyerés hasznát a *Magyarország*⁴⁷ című, 1849 májusában megjelent tanulmányában emelte ki: ezáltal ugyanis lehetővé válhat az általa nemzetközi jellegűnek, azaz internacionalistának tartott szabadságharc számára a népfelkelő erők regularizálódása, és ezzel a harc győztes megvívása.⁴⁸

Engels legjelentősebbnek tartott katonai írásai a Marx felkérésére írt, az 1870–1871-es francia–porosz háborúról szóló elemzések, melyeket a londoni The Pall Mall Gazette nevű lap 1870. július 29. és 1871. február 18. között jelentetett meg. Az 59 részt a lapban a szerző feltüntetése nélkül publikálták. Ezekből 40 folyamatos sorszámozással jelent meg *Jegyzetek a háborúról* címmel, míg 19 különféle címen látott napvilágot.⁴⁹ A cikkekben – többek között – Engels történelmi példákra hivatkozva foglalta össze a népi háborúról vallott nézeteit, melyeket a következő évszázadban számos gerilla-teoretikus számára jelentett elméleti kiindulópontot.

A Sedannál 1870. szeptember 2-án történt fegyverletétel utáni eseményeket elemző cikkek nagy figyelmet szentelnek a hódítókkal szembeni nemzeti háború kérdéseinek. A *Jegyzetek a háborúról XXII.*⁵⁰ című elemzésében olvasható, hogy a porosz hadsereg Metz és Párizs körülzárásával Franciaország területének csupán 1/6-át ellenőrzése alatt tartva csupán 60 000 embert tud más műveletekre tervezni, és ez lehetővé tenné az ellenük való hatékony fellépést egy nemzeti háború kirobantásával, ahol a felkelt nép és a reguláris hadsereg együttes alkalmazására kerülne sor: „... Nyilvánvaló, hogy ha élne a franciák között az igazi nemzeti lelkesedés, mindent meg lehetne nyerni. Még a betolakodók összes erői, kivéve 60 000 embert és a lovasságot, amely az ellenséget megtámadhatja, de nem igázhatja le, a meghódított területekhez van kötve –

43 Uo. 376. (Engels kiemelése)

44 Babin 1980, 51–60.

45 Engels 1962/c

46 Uo. 166.

47 Engels 1962/d

48 Uo. 496–497.

49 Babin 1980, 274.; MEM 17. kötet, 624–625.

50 Engels 1968/a, 115–116.

Franciaország fennmaradó öthatoda elegendő fegyveres köteléket tudna állítani ahhoz, hogy a németeket mindenütt zaklassa, összeköttetéseiket elvágja, hátukban hidakat romboljon szét és rákényszerítse őket, hogy két nagy hadseregüktől annyi csapatot vonjanak el, amennyi elegendő ahhoz, hogy Bazaine megkísérelhesse a kitörést Metzből, aminek következtében Párizs körülxárása illuzórikussá válnék.”⁵¹

Engels az 1808-es spanyolországi példát citálva hangoztatta, hogy egy nemzeti fanatizmustól fűtött ellenállás képes leigázhatatlanná tenni egy országot.⁵² Ezt a történelmi példát nemcsak a vidéken folyó harc esetében tartotta követendőnek, de a városokban zajló küzdelmeknek is példaként állította.⁵³ Az Ibériai-félszigeten zajló irreguláris küzdelem egyik alapfeltételeként emelte ki azokat a bázisokat, megerősített helyeket, melyek a „... biztonságos visszavonulás központjaivá válhatnak.”⁵⁴

A spanyol események mellett az 1807-es poroszországi hadügyi reformok is szerepelnek Engels történelmi példáinak sorában. Az ekkortól megszervezendő tartalékos rendszer⁵⁵ alapjait, valamint az 1813. április 21-én kiadott Landsturmedict-et (Engelsnél Landsturmordnung)⁵⁶ is olvasói figyelmébe ajánlotta, mint a 19. század elejének követendő gyakorlatát.⁵⁷ Engels, utalva a népfelkelésre felszólító királyi rendelet szabályzatjellegére, összefoglalta az ellenség hátában tevékenykedő népfelkelők feladatait is: „... A Landsturnak az a rendeltetése, hogy az ellenséget előrenyomulása és visszavonulása során egyaránt zaklassa, állandóanriadókészültségben tartsa, éjjelenként rajtaüssön, elpusztítsa eltévedt embereit és különítményeit, minden mozdulatát megbénítsa és bizonytalanra tegye; másfelől az a feladata, hogy segítséget nyújtson a porosz hadseregnek, pénz-, élelmiszer-, lőszer-, fogolyszállítmányait kísérje stb. E törvény valóban a szabadcsapatos mindenre kiterjedő vademecumának [kézikönyvének, kalauzának – a szerző] nevezhető, és mivel nem jelentéktelen stratégia [Gneisenau – a szerző] szövegezte meg, ma Franciaországban éppúgy alkalmazható, mint annak idején Németországban.”⁵⁸ A rendelet kapcsán külön kiemelte a válogatás nélküli eszközhasználatot, miszerint „... az engesztelhetetlen nemzeti ellenállásnak ebben a szellemében készült, amelynek minden eszköz jogos, és a leghatékonyabb a világon.”⁵⁹

A népfelkelők alkalmazása Engels szerint azonban csak akkor hatékony, amennyiben azok élén tisztek állnak, akik oktatják, kiképzik valamint szó- és tettebeli példájuk által is vezetik őket.⁶⁰ A hatékonyan vezetett, időben elhúzódó felkelés erejét egy kifejező metaforával írta le: „... A népi háború szüntelenül csapkodó hullámverése idővel apránként szétmállasztja vagy lemorzsolja a legnagyobb hadsereget is...”⁶¹ Engels

51 Uo. 117.

52 Uo.; Engels 1968/b, 168., Engels 1968/c, 177.

53 Engels 1968/d, 131.

54 Engels 1968/e 160.

55 Csikány 2001, 93–94.

56 Forgács–Szem 2015, 28–38.

57 Engels 1968/f, 153–154.

58 Engels 1968/g, 185.

59 Engels 1968/f, 154.

60 Engels 1968/h, 139.

61 Engels 1968/i, 190.

rámutatott arra is, hogy a Napóleon elleni sikeres felkelések nyomán a kor porosz katonai gondolkodói a gerilla hadviselési módot beillesztették a hadelméletbe, és „... megkezdtek e hadviselési mód rendszerbe foglalására és elméletének kidolgozását.”⁶²

A párizsi Kommün leverése nagy változást okozott Engelsnek a felkelések szerepéről alkotott nézeteiben. Véleménye szerint az internacionalista vezetés nem volt eléggé határozott politikai és gazdasági téren, ezért a fegyveres harc sem tarthatott sokáig.⁶³ Halála évében az 1848-as és az 1870–1871-es fegyveres harc eredménytelensége miatt szinte teljesen revideálta korábbi nézeteit a fegyveres felkelésekről.

A nagyvárosi harc feltételei a haditechnika forradalmi változásai, a lövegek fejlődése, a műszaki alakulatok alkalmazása miatt jelentősen romlottak az irreguláris erők számára, és a reguláris katonákkal vívott harc sikeres megvívása illuzórikusnak tűnt. Engels keserűen fogalmazta meg, hogy „... a régi stílusú lázadás, az utcai barikád-harc, amely 1848-ig mindenütt meghozta a végső döntést, jelentősen elavult. Ne ringassuk magunkat illúziókba: a felkelés tényleges győzelme a katonaság felett utcai harcban, mint két hadsereg közötti győzelem, a legnagyobb ritkaságok közé tartozik.”⁶⁴ Nem zárta ugyan ki az utcai barikádharcokat a küzdelem eszköztárából, sőt kiemelte azoknak a támadó jellegű tevékenységek melletti defenzív jelentőségét, azonban más eszközök alkalmazásának hatékonysága mellett kezdett el érvelni.⁶⁵

A korábban kizárólagosként hirdetett fegyveres harc mellett Engels rámutatott a politikai hatalom megszerzéséért vívott küzdelemben alkalmazható nem katonai eszközökre is, melyek közül a *legélesebb fegyvernek* az általános választójogot nevezte meg.⁶⁶ Az állami élet különféle szintjein megtartott választások szerinte a hatalmat birtoklók szemében félelmetesebbek, mint a felkelések, ugyanis ezek által a munkásság képes elvitatni a burzsoáziától a hatalmat.⁶⁷ Érdekes tény, hogy e a folyamat előfutáraként a kereszténységnek a Római Birodalomban való elterjedésével mutatta be.⁶⁸

Lenin és „a népi felkelés módszere”⁶⁹

Amint azt már tanulmányunk kezdetén rögzítettük, Vlagyimir Iljics Lenin (1870–1924) továbbfejlesztette Marx és főleg Engels hadtudományi nézeteit, így a forradalomról és a fegyveres felkelésről alkotott tételeiket is.⁷⁰ Az orosz forradalmár maga is tevékenyen vett részt a cári Oroszország hatalmi viszonyainak forradalmi átalakításában: fiataloktól kezdve szervezkedett a rendszer megdöntése érdekében, és a száműzetésben töltött évei alatt tudatosan készült egy újabb forradalomra. Lenin számára komoly

62 Engels 1968/g, 183.

63 Engels 1970/a, 184.

64 Engels 1970/b, 485.

65 Uo. 487.

66 Uo. 483.

67 Uo. 484–485.

68 Uo. 491–492.

69 Lenin 1966/a, 340.

70 Babin 1980, 19., 321., 338.; Krupszkaja 1974, 109.; Laqueur 2009, 171.

tanulmányozta Clausewitz fő művét is.⁷⁴

Lenin az államhatalom megragadásához elengedhetetlennek gondolta a fegyveres harcot: az *Állam és forradalom*⁷⁵ című munkájában úgy vélte, hogy az államhatalom felváltásához erőszakos forradalom, felkelés kell, ugyanis a burzsoá államot a proletárállam nem válthatja fel „elhalás” útján.⁷⁶ A marxizmus által végcélként tekintett osztály nélküli társadalom eléréséért vívott harc során a tömegeket tudatosan nevelni kell az összecsapásra, melyben a forradalmat és a felkelést vezető munkáspártra hárul döntő szerep.⁷⁷ A párt nevelő és szervező tevékenysége biztosíthatja az események feletti politikai kontrollt is.⁷⁸ A szervezés során nagy figyelmet kell fordítani a propagandára és az agitációra, és külön intézkedések szükségesek a proletárok felfegyverzésére, valamint a harci osztagok megszervezésére.⁷⁹ Lenin abban hitt, hogy a rendszer elleni népi elégedetlenség fokozatosan jut el a lázadástól, azaz „... a nem tudatos, szervezetlen, ösztönös, néha vad felháborodás”-tól⁸⁰ a sztrájkharcon, a politikai tüntetésen, az utcai ütközeteken és a barikádharcokon át a fegyveres felkelésig.⁸¹

Az orosz forradalmár – tévesen Marx alapján – a felkelést művészetnek nevezte, melyben ki kell vívni az első sikert, majd folytatni kell a támadást és kihasználva az ellenség zavarát, sikerről sikerre kell haladni.⁸² A felkelés sikerességét sok összetevőtől tette függővé, de mindenekelőtt a tömegek támogatásának elnyerésében látta a siker zálogát, amelyet széles körű, közérthető propagandával és agitációval lehet elnyerni.⁸³ Amint ez a feltétel megteremtődött, a felkelés további szükségleteit kell megteremtetni: helyesen kell megválasztani a felkelés időpontját, meg kell szervezni a felkelő osztagok törzskarát, el kell foglalni a stratégiai fontosságú politikai és

71 Engels 1970/b, 184.

72 Shy 1986, 827.

73 Krupszkaja 1974, 110.; Laqueur 2009, 172–173., Shy 1986, 829.

74 Schmitt 2002, 134.; Laqueur 2009, 173.; Perjés 1983, 465–478.

75 Lenin 1965/a,

76 Uo. 20.

77 Uo. 24.

78 Lenin 1965/b, 235.; Lenin 1966/c, 108.

79 Lenin 1966/c, 114–115.

80 Lenin 1966/b, 314.

81 Uo. 314–315.

82 Lenin 1967/b, 244.

83 Uo. 248–249.

katonai pontokat, mozgósítani szükséges a felfegyverzett munkásokat, és likvidálni kell az ellenség vezetőit.⁸⁴

Lenin – hibásan hivatkozva Marxra, valójában Engels nyomdokain haladva⁸⁵ – az *Egy kívülálló tanácsai*⁸⁶ című írásában tovább finomította a baloldali felkelések legfőbb szabályait. Ezek szerint „... 1. Sohasem szabad játszani a felkeléssel, ha pedig elkezdjük, határozottan tudnunk kell, hogy végig is kell vinni. 2. Nagy túlerőt kell összpontosítani a döntő helyen és a döntő pillanatban, mert különben az ellenség, amelynek jobb a kiképzése és a szervezete, megsemmisíti a felkelőket. 3. Ha a felkelés már megkezdődött, a legnagyobb határozottsággal kell cselekedni és okvetlenül, feltétlenül támadásba kell átmenni. »A védekezés minden felkelés halála.« 4. Igyekezni kell váratlanul rajtaütni az ellenségen, megragadni a pillanatot, amíg csapatai szét vannak szórva. 5. Törekedni kell arra, hogy naponta (ha egy városról van szó, mondhatnám, óránként) újabb sikereket érjünk el, ha mégoly csekélyeket is, mindenáron megőrizve az »erkölcsi fölényt«.”⁸⁷

Az orosz forradalmár a fegyveres harc megvívását nem kötötte „... egyetlen meghatározott harci formához”,⁸⁸ annak, bár sokféle megjelenési formáját elismerte, az egyik fő megjelenési formájának a partizánháborút látta. Szerinte az 1905-ös moszkvai felkelés három nagy tanulságot hozott: az első az, hogy a sztrájkok mellett határozott, erélyes és támadó jellegű fegyveres felkelést kell kirobbantani.⁸⁹ A második alapján a katonaságot a forradalom oldalára kell állítani,⁹⁰ míg a harmadik szerint a felkelés „...»új barikádtaktikát« teremtett. Ez a taktika a partizánháború taktikája volt.”⁹¹

A partizánok taktikájához megfelelő szervezetet kell kialakítani: minél több rendkívül kicsi (néhány főből álló), nagyon mozgékony csoportot kell szervezni, ezeket tömegesen kell alkalmazni, lehetőség szerint azonos időben és országszerte, de mindenképpen a párt irányítása és vezetése alatt.⁹² Az osztagok feladatai kapcsán Lenin pontos katonai és nem katonai jellegű feladatokat fogalmazott meg azoknak,⁹³ melyek közül a legelső az utcai harcokhoz szükséges fegyverek és eszközök („... puská, revolver, bomba, kés, boxer, bot, petróleumos rongy gyújtogatásra, kötél vagy kötélhágcsó, lapát barikádépítéshez, szöges drótkerítés, szögek (a lovasság ellen) stb. stb.”⁹⁴) beszerzése volt. Felhívta a figyelmet arra, hogy a csoportok tevékenysége mindenképpen tervszerű és vezetett legyen, melyhez elengedhetetlen az elméleti felkészülés, azaz a hadtudomány tanulmányozása.⁹⁵ A harcok gyakorlati előkészítésekor a fegyverek, valamint a lőszer megszerzése mellett fontosnak tartotta a terep felderítését, azaz

84 Uo. 249.

85 Lásd 39. lábjegyzet és Engels 1962/a, 87–88.

86 Lenin 1967/a

87 Uo. 382. (Lenin kiemelései)

88 Lenin 1967/c, 1.

89 Lenin 1966/d, 362.

90 Uo. 362–363.

91 Uo. 365. (Lenin kiemélése)

92 Uo. 366.

93 Lenin 1966/e, 327.

94 Uo.

95 Uo. 328.

az utcai harcok számára alkalmas lakások számbavételét és a forradalmárokat támogató informátorok segítségével a kiemelt objektumok (rendőrszobák, börtönök, állami intézmények) tervrajzának megszerzését, az ott folyó tevékenység feltérképezését. Lenin pontosan leírta a hadműveleteket (részleges csapások mérése, foglyok kiszabadítása, további fegyverek szerzése, valamint a harchoz szükséges pénz megszerzése) is, mely végrehajtására a harci erőket a *fegyveres harc úttörőinek*⁹⁶, azaz a külön ezekre a katonai feladatokra felkészített vezetőknek kell kiképezni.⁹⁷

Fontosnak tartotta kiemelni, hogy a fegyveres felkelés során nem csupán az ellenséges fegyveres erők ellen kell harcolni, hanem, indirekt módon, az ellenséges polgári és katonai vezetők elleni terror is szükséges a győzelemhez.⁹⁸ Az indirekt harc másik fontos eszközeként tekintett Lenin az ideológiai harcra: amellet, hogy meg kell nyerni a lakosság szimpátiáját a felkelés támogatására, ezt a hatalmon levő rendszer bomlasztását szolgáló politikai leleplező hadjáratnak is kísérnie kell, mert ez „... az ellenséges rendszer bomlasztásának egyik leghatalmasabb eszköze, amellyel eltántoríthatjuk az ellenségtől alkalmi vagy ideiglenes szövetségeseit, ellenségeskedést szíthattunk és bizalmatlanságot kelthetünk az önkényuralmi hatalom állandó részesei között.”⁹⁹ Véleménye szerint, a hatékony propagandához időre, vagyis elhúzódó háborúra van szükség, mely során a forradalmi harc tömegbázisa tovább szélesedhet.¹⁰⁰ Akárcsak Marxnál, az irreguláris erőktől való félelem Lenin műveiből is kitűnik, azonban az orosz forradalmár a pártban látott olyan erőt, mely képes kordában tartani és irányítani ezt az eszközt.¹⁰¹

Hasonlóan előfutáraihoz, Lenin is hitt a marxista forradalmi mozgalom nemzetköziségében és a világforradalom kirobbanásában. Felhívta a figyelmet azonban arra, hogy a korábbi forradalmak tapasztalatait, valamint az adott ország helyi viszonyait mindenképpen szükséges tanulmányozni egy fegyveres felkelés kirobantásakor.¹⁰² Carl Schmitt szerint „... Lenin volt az első, aki a partizánt teljes tudatossággal a nemzeti és nemzetközi polgárháború fontos alakjaként fogta fel és megkísérelte a központi kommunista pártvezetés hatékony eszközévé változtatni.”¹⁰³

Összefoglalás

Óriási hatással járt a XX. század baloldali fegyveres mozgalmaira, hogy Marx, Engels és Lenin a hatalom fegyveres megszerzésének egyik legfontosabb eszközeként, sőt „a harc elkerülhetetlen formája”-ként¹⁰⁴ tekintettek a partizánháborúra. Az általuk megfogalmazott tömör, egyszerű és közérthető szabályok valamennyi későbbi baloldali

96 Lenin 1966/f, 257–258.

97 Lenin 1966/e, 328–329.; lásd még Lenin 1967/c, 10–11.; Lenin 1980, 218.

98 Lenin 1966/d, 357.

99 Lenin 1964, 82.

100 Lenin 1966/a, 337.

101 Lenin 1967/c, 9.

102 Lenin 1964, 23.; lásd még Asprey 1975, 315.; Babin 1980, 327–329.; Laqueur 2009, 173.

103 Schmitt 2002, 133.

104 Uo. 134.

forradalmi mozgalom harcainak hátterében tetten érhetőek, felfedezhetőek. A szerzők kapcsán megjegyzendő, hogy közülük csupán Engels rendelkezett katonai háttérrel, Marx és Lenin nem: személyükben találkozhatunk az első civil háttérű katonai teoretikusokkal, akik az irreguláris harc elméleti kérdéseivel foglalkoznak. A jelenség egyfelől azonban nem egyedülálló, hiszen *Hans Delbrück* hadtudományi munkássága is erre a korszakra tehető,¹⁰⁵ másfelől a 20. században teljesen általánossá vált.

Idézett műveikből azonban kiolvasható, hogy a három teoretikus hozzáállása e hadügyi jelenséghez jelentősen különbözött: Marx az osztályharcok során kibontakozó forradalmak végrehajtói között kiemelte a gerillákat, azonban irregularitásuk okán tőlük is, és a gerillaháborútól is tartott. Ő teremtette meg a későbbi baloldali forradalmak jelképévé váló vörös zászlót, valamint neki köszönhető a felkelések hármaskorszakolása, mely a 20. század gerillateoretikusai számára szolgált mintaként. Engels írásaiban a fegyveres felkelés központi szerepe 1871-ig mutatható ki, azonban az 1848–1849-es forradalmak, valamint a párizsi Kommün bukása arra a meggyőződésre vezette, hogy a fegyveres harc helyett a párt vezette parlamentáris küzdelemmel kell a munkásosztálynak megszereznie a hatalmat. Műveinek közérthető és világos, metaforákat és hasonlatokat alkalmazó szóhasználatát a későbbi korok szerzői is előszeretettel használták, hisz széles néprétegek számára csak így volt biztosítható a szövegek érthetősége.

Lenin kettejük nézeteit ötvözve azonban arra jutott, hogy mind az irreguláris fegyveres harca, mind pedig a széles népi tömegbázisra épülő pártra szükség van a hatalomért vívott küzdelemben, ugyanis az utóbbi képes lesz kontroll alatt tartani a partizánokat – véleményünk szerint írásaiban ezért kapott jelentős hangsúlyt a jól szervezett politikai párt. A néphatalomért vívott fegyveres harc ugyanis így folyhatott tehát a nép által, s így igazolódhatott tanulmányunknak – a baloldali fegyveres küzdelmekre mottóként is alkalmazható – választott címe: a néppel a népért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Engels, Friedrich: A franciaországi harc. In: Marx – Engels Művei (MEM). 17. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1962., pp. 151–154. (Engels 1968/f)
- Engels, Friedrich: A háború esélyei. In: MEM. 17. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1968., pp. 177–181. (Engels 1968/c)
- Engels, Friedrich: A katonai helyzet Franciaországban. In: MEM. 17. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1968., pp. 166–169. (Engels 1968/b)
- Engels, Friedrich: Jegyzetek a háborúról XXII. In: MEM. 17. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1968., pp. 115–117. (Engels 1968/a)
- Engels, Friedrich: Jegyzetek a háborúról XXXI. In: MEM. 17. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1968., pp. 186–190. (Engels 1968/i)
- Engels, Friedrich: Megerősített fővárosok. In: MEM. 17. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1968., pp. 159–162. (Engels 1968/e)

105 Perjés 1983, 438–448.

- Engels, Friedrich: Metz eleste. In: MEM. 17. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1968., pp. 138–141. (Engels 1968/h)
- Engels, Friedrich]: Porosz szabads csapatosok. In: MEM. 17. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1968., pp. 182–185. (Engels 1968/g)
- Engels, Friedrich: Zaragoza – Párizs. In: MEM. 17. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1968., pp. 130–131. (Engels 1968/d)
- Marx, Karl: A forradalmi Spanyolország. In: MEM. 10. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1965., pp. 421–469. (Marx 1965)
- Asprey, Robert B.: War in the Shadows. The Guerrilla in History. Vol. 1. Garden City (NY), Doubleday & Co., 1975., (Asprey 1975)
- Babin, A. I.: Engels katonaelméleti nézeteinek kialakulása és fejlődése. Bp., Zrínyi Katonai Kiadó, 1980. (Babin 1980)
- Békés Márton: A gerilla-hadviselésről. Kommentár, 2016/4. szám, pp. 3–32. (Békés 2016)
- Békés Márton: Gerillaháború. A fegyveres felkelés elmélete és gyakorlata. Bp., Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, 2017. (Békés 2017)
- Csikány Tamás: Az európai hadművészet a harmincéves háborútól a XIX. század végéig. Bp., ZMNE, 2001. (Csikány 2001)
- Engels, Friedrich: A magyar harc. In: MEM. 6. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1962., pp. 157–167. (Engels 1962/c)
- Engels, Friedrich: Magyarország. In: MEM. 6. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1962., pp. 494–502. (Engels 1962/d)
- Engels, Friedrich: A piemontiak veresége. (Részlet) In: MEM. 6. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1962., pp. 374–381. (Engels 1962/b)
- Engels, Friedrich: Bevezetés [Karl Marx „A polgárháború Franciaországban” c. művének 1891-es kiadásához]. In: MEM. 22. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1970., pp. 475–492. (Engels 1970/b)
- Engels, Friedrich: Bevezetés [Marx „Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig” c. művének 1895-ös kiadásához]. In: MEM. 22. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1970., pp. 177–188. (Engels 1970/a)
- Engels, Friedrich: Előmunkálatok az „anti-Dühring”-hez. In: MEM. 20. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1963., pp. 665–696. (Engels 1963/a)
- Engels, Friedrich: Eugen Dühring úr tudomány-forradalmasítása. In: MEM. 20. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1963., pp. 5–317. (Engels 1963/b)
- Engels, Friedrich: Forradalom és ellenforradalom Németországban. In: MEM. 20. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1962., pp. 3–98. (Engels 1962/a)
- Farkas Sándor: Az ISIL alkalmazott eljárásai és stratégiája. Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében. Honvédségi Szemle, 2018/2. szám, pp. 3–15. (Farkas 2018)
- Forgács Balázs: A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek. Felderítő Szemle, 2016/1. szám, pp. 21–57. (Forgács 2016)
- Forgács Balázs – Szem Géza: A partizánság Magna Chartája. Társadalom és Honvédelem, 2015/3. szám, pp. 19–39. (Forgács–Szem 2015)
- Forgács Balázs: Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák. Bp., Dialóg Campus Kiadó, 2017. (Forgács 2017/a)
- Forgács Balázs: Mao Ce-tung. In: Gőcze István (szerk.): Állam és katona. Bp., Dialóg Campus Kiadó, 2017., pp. 195–207. (Forgács 2017/b)
- Forgács Balázs: Napjaink hadikultúrái. A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban. Bp., ZMNE HDI, 2009 (Forgács 2009)
- Horváth Attila: A terrorizmus csapdájában. Bp., Zrínyi Kiadó, 2014. (Horváth 2014)
- Horváth Attila: Az európai nagyvárosok terrorfenyegetettségének jellemzői az Iszlám Állam megjelenése előtti időszakban. Hadtudomány, 2018/E. szám, pp. 19–32. (Horváth 2018)
- Krupszkaja, N. I.: Visszaemlékezések Leninre. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1974. (Krupszkaja 1974)
- Laqueur, Walter: Guerrilla Warfare: a Historical and Critical Study. Piscataway (NJ), Transaction Publishers, 2009. (Laqueur 2009)

- Lenin, V. I.: A forradalmi hadsereg és a forradalmi kormány. In: Lenin, V. I.: Összes művei. (LÖM) 10. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1966., pp. 314–322. (Lenin 1966/b)
- Lenin, V. I.: A forradalmi hadsereg osztagainak feladatai. In: LÖM. 11. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1966., pp. 327–331. (Lenin 1966/e)
- Lenin, V. I.: Politikai sztrájk és utcai harc. In: LÖM. 11. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1966., pp. 333–340. (Lenin 1966/a)
- Lenin, V. I.: A moszkvai felkelés tanulságai. In: LÖM. 13. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1966., pp. 360–367. (Lenin 1966/d)
- Lenin, V. I.: A partizánháború. In: LÖM. 14. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1967., pp. 1–11. (Lenin 1967/c)
- Lenin, V. I.: Állam és forradalom. In: LÖM. 33. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1965., pp. 1–111. (Lenin 1965/a)
- Lenin, V. I.: Az OSzDMP II. kongresszusa. Határozati javaslat a tüntetésekről. In: LÖM. 7. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1965., p. 235. (Lenin 1965/b)
- Lenin, V. I.: Az OSzDMP III. kongresszusa. 1905. április 12. (25.) – április 27. (május 10.). In: LÖM. 10. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1966., pp. 83–187. (Lenin 1966/c)
- Lenin, V. I.: Egy kívülről tanácsai. In: LÖM. 34. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1967., pp. 381–383. (Lenin 1967/a)
- Lenin, V. I.: Marxizmus és felkelés. In: LÖM. 34. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1967., pp. 244–249. (Lenin 1967/b)
- Lenin, V. I.: Mi a teendő? In: LÖM. 6. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1964., pp. 1–176. (Lenin 1964)
- Lenin, V. I.: Taktikai platform az OSzDMP egyesítő kongresszusa számára. In: LÖM. 12. kötet. Második kiadás. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1980., pp. 211–227. (Lenin 1980)
- Lenin, V. I.: Védelemből támadásba. In: LÖM. 11. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1966., pp. 257–259. (Lenin 1966/f)
- Marx, Karl – Engels, Friedrich: A Kommunista Párt kiáltványa. In: MEM. 4. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1959., pp. 437–470. (Marx 1959)
- Marx, Karl: Louis Bonaparte Brumaire tizennyolcadikája. In: MEM. 8. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1962., pp. 101–196. (Marx 1962/b)
- Marx, Karl: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. In: MEM. 7. kötet. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1962., pp. 7–103. (Marx 1962/a)
- Nagy Miklós Mihály: A katonai erőszak elmélete és a XX. század. Múltunk, 2004/4. szám, pp. 146–175. (Nagy 2004)
- Neumann, Sigmund – Hagen, Mark von: Engels and Marx on Revolution, War, and the Army in Society. In: Paret, Peter (ed.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton (NJ), Princeton University Press, 1986., pp. 262–280. (Neumann 1986)
- Perjés Géza: Clausewitz. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1983. (Perjés 1983)
- Rázsó Gyula: A forradalmi stratégia születése. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1967/4. szám, pp. 11–16. (Rázsó 1967)
- Schmitt, Carl: A partizán elmélete. Közbevetett megjegyzés a politikai fogalmához. In: Schmitt, Carl: A politikai fogalma. Bp., Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002., pp. 103–173. (Schmitt 2002)
- Shy, John – Collier, Thomas W.: Revolutionary War. In: Paret, Peter (ed.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton (NJ), Princeton University Press, 1986., pp. 815–862. (Shy 1986)
- Szendy István: Hadelmélet és katonai műveletek I. kötet: Katonai műveletek elmélete és gyakorlata. Bp., Nemzeti Közszerkezleti és Tankönyv Kiadó Zrt., 2013. (Szendy 2013)
- Szendy István: Hadügy és hadviselés. Bp., Dialóg Campus Kiadó, 2017. (Szendy 2017)
- Townshend, Charles: Gerillaháborúk. In: Holmes, Richard: *A háborúk világtörténete. Katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét.* (h.n.), Corvina Kiadó, 1992., pp. 250–265.